МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ЗОЛОТА Галина Степанівна

Проблеми забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану / Problems of ensuring the financial security of the state under martial law

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФзм-21
Г. С. Золота
_____

Науковий керівник:
д.е.н., професор, В. П. Горин
_____

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __" _____2025 р.

Завідувач кафедри
_____**А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

АНОТАЦІЯ

Золота Г.С. Проблеми забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», освітньо-професійна (наукова) програма. Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025.

У роботі досліджено теоретичні засади фінансової безпеки держави та визначено її роль у системі національної безпеки. Проаналізовано сучасний стан фінансової безпеки України в умовах воєнного стану, виявлено основні ризики для бюджетної та боргової стабільності, а також оцінено вплив міжнародної фінансової допомоги. Запропоновано напрями оптимізації системи фінансової безпеки через удосконалення бюджетної та боргової політики, підвищення управління державними фінансами, розвиток внутрішнього фінансового ринку й цифровізацію фінансових процесів.

ANNOTATION

Zolota H. Problems of ensuring the financial security of the state under martial law. Manuscript.

Research for the degree of “Master” in specialty 072 “A Finance, Banking, Insurance and Stock Market”, educational and professional (scientific) program. West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The paper explores the theoretical foundations of the financial security of the state and determines its role in ефективності the national security system. The current state of financial security of Ukraine under martial law is analyzed, the main risks for budget and debt stability are identified, and the impact of international financial assistance is assessed. Directions for optimizing the financial security system are proposed through improving budget and debt policy, increasing the efficiency of public finance management, developing the domestic financial market, and digitalizing financial processes.

ЗМІСТ

ВСТУП.....4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....7

1.1. Теоретичні засади фінансової безпеки держави та підходи до її забезпечення.....7

1.2. Методологічні засади оцінювання рівня фінансової безпеки.....13

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....20

2.1. Аналіз тенденцій та загроз бюджетній безпеці держави.....20

2.2. Оцінка ризиків та загроз борговій безпеці держави.....27

2.3. Моніторинг участі міжнародних партнерів у підтриманні фінансової безпеки України.....33

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....38

ВИСНОВКИ.....47

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....51

ВСТУП

Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються у національній та світовій економіці, актуалізують проблему забезпечення фінансової безпеки держави як ключової складової національної безпеки. Особливої гостроти це питання набуває в умовах воєнного стану, коли фінансова система зазнає безпрецедентного тиску з боку як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Військова агресія проти України спричинила масштабні економічні втрати, руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, зростання дефіциту державного бюджету, посилення боргового навантаження та зниження інвестиційної привабливості. У таких умовах питання забезпечення фінансової стабільності, ефективного управління державними фінансами та мінімізації ризиків втрати фінансової спроможності держави стають пріоритетними для національної політики.

Фінансова безпека є системоутворюючим елементом економічної безпеки держави, що визначає здатність фінансової системи ефективно функціонувати, протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати стабільне фінансування оборонних, соціальних та економічних потреб. В умовах воєнного стану саме фінансова безпека набуває стратегічного значення, адже від її рівня залежить не лише економічна стійкість, а й можливість держави забезпечувати обороноздатність, соціальну стабільність та міжнародну фінансову репутацію. З огляду на це, дослідження проблем забезпечення фінансової безпеки України є вкрай актуальним і має як теоретичне, так і практичне значення.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі проблематику фінансової безпеки розглядали такі науковці, як О.Барановський [1], І. Бінько [2], В. Шлемко [2], В. Мунтіян [3],Т. Кізима [4], І. Пасінович [5], В. Гутак [5], С. Мельник [6], Дж. Кейнс [7], А. Полторак [8] та інші. Їхні праці присвячені визначенню сутності фінансової безпеки, її структурних елементів, індикаторів, методів оцінювання та механізмів забезпечення. Водночас умови воєнного

стану створюють нові виклики, що вимагають переосмислення існуючих підходів, адаптації фінансової політики до кризових обставин та формування інноваційних механізмів захисту фінансової системи.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових напрацювань, недостатньо дослідженими залишаються питання інтегрованого управління фінансовими ризиками під час воєнного стану, удосконалення бюджетної політики з урахуванням обмежених ресурсів, забезпечення макрофінансової стабільності за умов інфляційного та девальваційного тиску, а також підвищення ефективності міжнародної фінансової підтримки. Ці проблеми вимагають комплексного наукового аналізу, який охоплює як макроекономічний рівень, так і інституційно-правовий аспект функціонування фінансової системи.

Мета дослідження полягає у поглибленому теоретико-методичному обґрунтуванні та розробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання:**

- розкрити теоретичні засади фінансової безпеки держави, визначити її місце та роль у системі національної безпеки;
- дослідити методологічні підходи та індикатори оцінювання рівня фінансової безпеки держави;
- проаналізувати сучасний стан фінансової безпеки України в умовах воєнного стану, зокрема бюджетної та боргової її складових;
- оцінити основні внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці держави та визначити вплив міжнародної фінансової підтримки на її стабілізацію;
- розробити практичні рекомендації та шляхи оптимізації механізмів забезпечення фінансової безпеки України в умовах воєнного стану.

Об’єктом дослідження є процес забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-правових та інституційно-економічних відносин, що формуються у процесі забезпечення фінансової безпеки України під впливом воєнних загроз.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: аналіз і синтез, системний підхід, порівняльний аналіз, економіко-статистичні методи, моделювання та методи стратегічного прогнозування. Інформаційну базу дослідження складають нормативно-правові акти України, статистичні дані Національного банку України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, матеріали міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світового банку), а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Наукова новизна роботи полягає у розробленні системного підходу до забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану, який поєднує інструменти стратегічного планування, антикризового управління та міжнародної фінансової підтримки.

Практичне значення результатів полягає в можливості використання запропонованих рекомендацій при формуванні державної фінансової політики, розробленні стратегій післявоєнного відновлення та підвищенні стійкості фінансової системи України до майбутніх кризових викликів.

Результати дослідження апробовано в межах наукових семінарів кафедри фінансів та опубліковано у фахових виданнях. Отримані висновки та рекомендації можуть бути використані органами державного управління, фінансовими установами та аналітичними центрами при розробленні комплексних заходів із забезпечення фінансової безпеки держави.

Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків. Загальний обсяг роботи становить 57 сторінок. Основний зміст викладено на 42 сторінках. Робота містить 4 рисунки, 8 таблиць, при написанні використано 51 джерело літератури.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Теоретичні засади фінансової безпеки держави та підходи до її забезпечення

Фінансова безпека держави є одним із ключових елементів національної безпеки, оскільки вона визначає здатність країни стабільно функціонувати, забезпечувати розвиток економіки, виконувати соціальні зобов'язання перед громадянами та протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. У широкому розумінні фінансова безпека – це стан фінансової системи, за якого держава спроможна ефективно формувати, розподіляти та використовувати фінансові ресурси для досягнення сталого економічного зростання, соціальної стабільності та фінансової незалежності.

Науковці підходять до визначення поняття "фінансова безпека" з різних позицій, розглядаючи її як частину економічної безпеки, а також як самостійну категорію фінансової науки. Так, О. І. Барановський у своїй монографії «Фінансова безпека» [1] визначає її як «стан фінансової системи, який забезпечує захищеність національних інтересів у фінансовій сфері, стабільність грошового обігу, збалансованість бюджетно-податкової системи та ефективність фінансових інститутів». Учений підкреслює, що головним завданням фінансової безпеки є підтримання такого рівня фінансової стійкості, який дозволяє протидіяти дестабілізуючим чинникам.

І. Ф. Бінько та В. Т. Шлемко розглядають фінансову безпеку як «стан фінансової системи держави, що гарантує їй можливість самостійно формувати фінансову політику, підтримувати платоспроможність, забезпечувати соціальні потреби населення та ефективно реагувати на кризові явища». На їхню думку,

фінансова безпека – це не лише стабільність, а й динамічна здатність фінансової системи адаптуватися до змін економічного середовища [2].

У дослідженнях В. І. Мунтіяна поняття фінансової безпеки трактується в контексті економічної безпеки як «сукупність фінансових відносин, механізмів і важелів, спрямованих на захист фінансових інтересів держави, суб'єктів господарювання та населення від внутрішніх і зовнішніх загроз». Учений підкреслює роль фінансової політики як головного інструменту формування безпечного фінансового середовища [3].

Згідно з позицією Т. О. Кізими, фінансова безпека – це не лише стан, а й процес забезпечення раціонального функціонування фінансових ресурсів, що дозволяє реалізувати економічні інтереси держави та її громадян [4].

У сучасних наукових працях поняття фінансової безпеки отримує нове осмислення. І. Пасінович і В. Гутак розглядають її як «комплексну систему захисту фінансових інтересів держави, бізнесу й домогосподарств, що забезпечує стійкість економічного розвитку навіть за умов кризових явищ» [5]. Дослідники наголошують на важливості інтеграції фінансової, корпоративної та економічної безпеки в єдину концепцію.

С. І. Мельник у своїй докторській дисертації зазначає, що фінансова безпека – це «стан, який характеризується здатністю держави підтримувати фінансову рівновагу, ефективно управляти ризиками та забезпечувати розвиток фінансової системи на основі інновацій та інвестицій» [6].

На думку А. С. Полторака, у контексті глобалізації «фінансова безпека набуває стратегічного значення, оскільки вона забезпечує конкурентоспроможність економіки, стійкість національної валюти та фінансову суверенність країни» [8].

Узагальнюючи підходи різних учених, можна дійти висновку, що фінансова безпека держави – це стан захищеності фінансової системи від загроз, який забезпечує стабільний розвиток економіки, ефективне функціонування фінансових інститутів і здатність держави реалізовувати власну економічну політику.

В цілому, фінансова безпека держави має складну, багаторівневу структуру, що охоплює низку взаємопов’язаних елементів, кожен із яких відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та стійкості національної фінансової системи. Комплексний підхід до аналізу фінансової безпеки передбачає виокремлення її основних складових: бюджетної, боргової, банківської, валютної, інвестиційної, податкової, грошово-кредитної та зовнішньоекономічної безпеки.

Бюджетна безпека характеризує стан державних фінансів і рівень збалансованості між доходами та видатками бюджету. Її сутність полягає у спроможності держави своєчасно й у повному обсязі виконувати свої зобов’язання, фінансувати соціальні програми, оборону, інфраструктуру та інші пріоритетні напрями розвитку. Основними показниками бюджетної безпеки є рівень бюджетного дефіциту, частка видатків, профінансованих за рахунок запозичень, стабільність дохідної бази та ефективність податкової політики. Порушення бюджетної рівноваги призводить до зростання боргового навантаження й знижує стійкість фінансової системи загалом [9].

Боргова безпека відображає стан та динаміку державного боргу, а також здатність держави обслуговувати свої боргові зобов’язання без загрози для макроекономічної стабільності. Ключовими індикаторами є обсяг державного боргу у відсотках до ВВП, структура боргу (внутрішній та зовнішній), частка короткострокових зобов’язань і рівень витрат на його обслуговування. Високий рівень боргу може призвести до зростання залежності від зовнішніх кредиторів, зниження довіри інвесторів та фінансової уразливості держави [10].

Банківська безпека характеризує стійкість банківської системи, її здатність забезпечувати безперервне функціонування кредитно-фінансового механізму та підтримувати довіру вкладників. До ключових показників належать рівень ліквідності банків, частка проблемних кредитів, капіталізація банківської системи, а також ефективність регуляторної політики Національного банку. Високий рівень банківської безпеки гарантує стабільність

грошового обігу, кредитну підтримку економіки та фінансову стабільність населення [11].

Валютна безпека визначається стабільністю національної валюти, рівнем золотовалютних резервів і здатністю держави протидіяти валютним шокам. Вона передбачає ефективне функціонування валютного ринку, контроль за інфляцією, збалансованість імпорту й експорту та недопущення надмірної залежності від іноземних валют. Стійкий курс національної валюти є важливою передумовою довіри інвесторів і стабільності внутрішнього фінансового середовища [12].

Інвестиційна безпека характеризує здатність держави залучати внутрішні й зовнішні інвестиції, забезпечувати сприятливий інвестиційний клімат та гарантувати захист прав інвесторів. Вона залежить від рівня політичної стабільності, якості державного управління, податкового навантаження, стану судової системи та антикорупційних механізмів. Порушення інвестиційної безпеки призводить до відтоку капіталу, зниження темпів економічного зростання та посилення фінансової вразливості [13].

Податкова безпека є невід'ємною складовою фінансової стабільності держави, оскільки забезпечує формування дохідної бази бюджету. Вона відображає ефективність податкової політики, рівень податкового навантаження, справедливість розподілу податкового тягаря між суб'єктами господарювання та здатність податкової системи стимулювати економічну активність. Надмірне податкове навантаження може призвести до тінізації економіки, тоді як занадто м'яка політика – до недоотримання доходів бюджету [14].

Грошово-кредитна безпека визначає стабільність грошового обігу, контроль за рівнем інфляції, збалансованість процентних ставок і достатність кредитних ресурсів для розвитку економіки. Вона залежить від ефективності політики центрального банку, рівня монетизації економіки та стабільності банківської системи. Порушення грошово-кредитної стабільності може

призвести до інфляційного тиску, девальвації та зниження купівельної спроможності населення [15].

Зовнішньо-економічна безпека відображає здатність держави забезпечувати позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу, раціональну структуру експорту й імпорту, а також контролювати рівень залежності від зовнішніх ринків і кредиторів. Вона тісно пов'язана з валютною та борговою безпекою, оскільки від стану зовнішньоекономічних відносин залежить стабільність платіжного балансу й курс національної валюти [16].

Окрім того, забезпечення фінансової безпеки держави є складним і багатовимірним процесом, що вимагає використання різних наукових підходів, методів та інструментів управління. У науковій літературі сформувалися кілька базових підходів до її дослідження та практичної реалізації – інституційний, системний і комплексний, які взаємодоповнюють один одного та формують цілісну методологічну основу фінансової стабільності держави.

Інституційний підхід ґрунтується на розумінні фінансової безпеки як результату ефективного функціонування державних інституцій, що здійснюють регулювання, контроль і моніторинг фінансових потоків. У межах цього підходу ключову роль відіграють інститути державного управління – Міністерство фінансів, Національний банк України, Рахункова палата, Державна казначейська служба, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Їх завдання полягає у створенні збалансованої фінансової політики, формуванні дієвої системи фінансового контролю, попередженні корупційних ризиків, забезпеченні прозорості бюджетних процесів та стабільності банківської системи. Саме інституційна спроможність держави визначає її здатність ефективно реагувати на фінансові виклики, особливо в умовах воєнного стану.

Системний підхід передбачає розгляд фінансової безпеки як елемента загальної системи економічної та національної безпеки. У межах цього підходу фінансова безпека розглядається не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими її складовими – енергетичною, соціальною, продовольчою, інформаційною та

воєнною безпекою. Такий підхід дозволяє враховувати комплексність впливу різних факторів на стабільність фінансової системи, зокрема макроекономічні умови, політичну ситуацію, зовнішньоекономічні зв'язки та міжнародну фінансову кон'юнктуру. Системне бачення забезпечення фінансової безпеки сприяє формуванню цілісної державної стратегії, де фінансова політика координується з іншими напрямами економічного розвитку.

Комплексний підхід передбачає інтеграцію різних напрямів державної фінансової політики – бюджетної, боргової, монетарної, валютної, податкової та інвестиційної – задля досягнення макрофінансової стабільності. Основна ідея цього підходу полягає у поєднанні коротко- та довгострокових інструментів регулювання для забезпечення стійкості фінансової системи. Наприклад, одночасне впровадження антикризових заходів у сфері бюджету, контролю за державним боргом і підтримання стабільності банківської системи дозволяє мінімізувати ризики дестабілізації. Комплексність полягає також у взаємодії держави з приватним сектором і міжнародними партнерами, що сприяє зміцненню фінансового потенціалу країни [17].

Зарубіжний досвід підтверджує ефективність системного й комплексного підходів до забезпечення фінансової безпеки. Так, у країнах Європейського Союзу застосовується багаторівнева модель моніторингу макрофінансової стабільності, що включає систему показників ризику, фіскальні правила та процедури контролю бюджетного дефіциту. У США функціонує розгалужена інституційна система фінансового нагляду, де Міністерство фінансів, Федеральна резервна система та незалежні агентства здійснюють спільний контроль за стабільністю ринків. У Польщі діє модель інтегрованої фінансової безпеки, що поєднує фіскальну дисципліну з активною державною політикою стимулювання інвестицій та розвитку фінансового сектору [18].

Використання таких підходів в українській практиці дозволяє сформувати більш гнучку, збалансовану та стійку систему фінансової безпеки, яка здатна не лише протидіяти сучасним загрозам, але й забезпечувати стратегічну фінансову стабільність держави в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

1.2. Методологічні засади оцінювання рівня фінансової безпеки

Оцінювання рівня фінансової безпеки є важливою складовою системи управління національною економікою, адже воно дає змогу своєчасно виявляти загрози, прогнозувати ризики та приймати обґрунтовані управлінські рішення. У сучасних умовах воєнного стану потреба у вдосконаленні методологічних підходів до аналізу фінансової безпеки набуває особливої актуальності, оскільки дестабілізаційні процеси впливають на всі сфери фінансової системи – від бюджетної та боргової до валютної й банківської. Методологічні засади оцінювання фінансової безпеки передбачають визначення її цілей, принципів, системи показників, граничних значень індикаторів та інструментів моніторингу. Комплексна оцінка дозволяє не лише кількісно виміряти рівень фінансової стабільності держави, а й якісно оцінити ефективність політики у сфері фінансової безпеки.

У процесі оцінювання рівня фінансової безпеки держави використовують різні методологічні підходи, які відрізняються як за набором показників, так і за глибиною аналізу. Найбільш поширеними серед них є індикаторний, індексний, економіко-математичний та комплексний (змішаний) підходи. Кожен із них має свої переваги й обмеження, тому їх доцільно розглядати у взаємодоповненні, що забезпечує повнішу картину фінансової стабільності держави.

Індикаторний підхід базується на аналізі системи кількісних показників, що характеризують стан фінансової безпеки. Його сутність полягає у визначенні граничних (порогових) значень основних макроекономічних індикаторів – рівня бюджетного дефіциту, обсягу державного боргу, інфляції, валютних резервів, обмінного курсу, платіжного балансу, банківської ліквідності тощо. Якщо фактичні значення перевищують порогові межі, це сигналізує про загрози для фінансової стабільності. Зокрема, Міністерство економіки України у своїх методичних рекомендаціях визначає, що критичним рівнем для державного боргу є 60% ВВП, а для інфляції – понад 10% на рік.

Перевагою індикаторного підходу є простота використання та можливість оперативного моніторингу, однак його недоліком є те, що він не враховує взаємозв'язків між окремими показниками.

Індексний підхід передбачає побудову інтегрального показника, який відображає загальний рівень фінансової безпеки держави. Цей підхід дозволяє агрегувати окремі індикатори у єдиний узагальнений показник, що забезпечує комплексну оцінку. В Україні для таких розрахунків використовують методику, розроблену Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД) та адаптовану Міністерством економіки. Вона передбачає визначення вагомості кожної складової фінансової безпеки (бюджетної, боргової, банківської, валютної тощо), нормування показників за шкалою від 0 до 1 та обчислення інтегрального індексу. Отримане значення дозволяє класифікувати рівень фінансової безпеки як високий, задовільний або кризовий. Індексний підхід є зручним для порівняльного аналізу динаміки безпеки у часі або між країнами.

Економіко-математичний підхід ґрунтується на застосуванні кількісних моделей для аналізу, прогнозування та оцінювання фінансових ризиків. У межах цього підходу використовують методи регресійного аналізу, багатофакторного моделювання, кореляційного аналізу та економетричного прогнозування. Такі моделі дають змогу не лише оцінити поточний рівень фінансової безпеки, а й виявити вплив окремих факторів на її стан, визначити тенденції зміни у середньо- та довгостроковій перспективі. Наприклад, за допомогою регресійних моделей можна встановити залежність між зростанням державного боргу й інфляційними процесами або оцінити вплив валютних коливань на обсяги інвестицій. Основною перевагою економіко-математичного підходу є його прогностичний потенціал, однак він потребує наявності достовірних статистичних даних і кваліфікованого аналітичного забезпечення.

Комплексний (змішаний) підхід поєднує кількісні оцінки індикаторного та індексного методів із якісними характеристиками, зокрема експертними оцінками, сценарним аналізом та соціально-економічними факторами. Він передбачає залучення фахівців для оцінки потенційних загроз, врахування

політичних, воєнних, регіональних та глобальних чинників, які не завжди можна точно виміряти статистично. Наприклад, у період воєнного стану кількісні показники можуть не повністю відображати реальний стан фінансової безпеки, тому застосування експертних суджень дозволяє коректніше оцінити ризики та адаптувати фінансову політику [19].

У сучасній практиці оцінювання фінансової безпеки держави ключове значення мають кількісні показники, що дозволяють здійснювати об'єктивний моніторинг стану фінансової системи та виявляти потенційні загрози. Ці індикатори формують основу для розрахунку рівня фінансової безпеки як у межах національних методик (зокрема, Міністерства економіки України та Національного інституту стратегічних досліджень – НІСД), так і за міжнародними стандартами (МВФ, Світового банку, ОЕСР).

Основними індикаторами фінансової безпеки держави є такі:

– Частка дефіциту державного бюджету у ВВП – цей показник характеризує рівень збалансованості державних фінансів і є ключовим критерієм оцінки фіскальної стійкості. Згідно з рекомендаціями МВФ та ЄС, безпечним вважається рівень дефіциту, що не перевищує 3% ВВП. Перевищення цього порогу свідчить про посилення ризиків боргової та бюджетної нестабільності.

– Рівень державного боргу до ВВП – відображає боргове навантаження на економіку. Оптимальним є рівень не більше 60% ВВП, проте для країн із ринками, що формуються (як Україна), допустим вважається дещо вищий показник за умови стабільного обслуговування боргу. Підвищення боргового навантаження знижує інвестиційну привабливість і підвищує ризик фінансової залежності держави.

– Рівень золотовалютних резервів – показник, який відображає здатність центрального банку забезпечити стабільність національної валюти та виконати зовнішні зобов'язання. Безпечним рівнем вважаються резерви, що покривають не менше трьох місяців імпорту. НБУ регулярно публікує дані щодо резервів, які є одним із найважливіших індикаторів валютної безпеки (рис. 1.1).

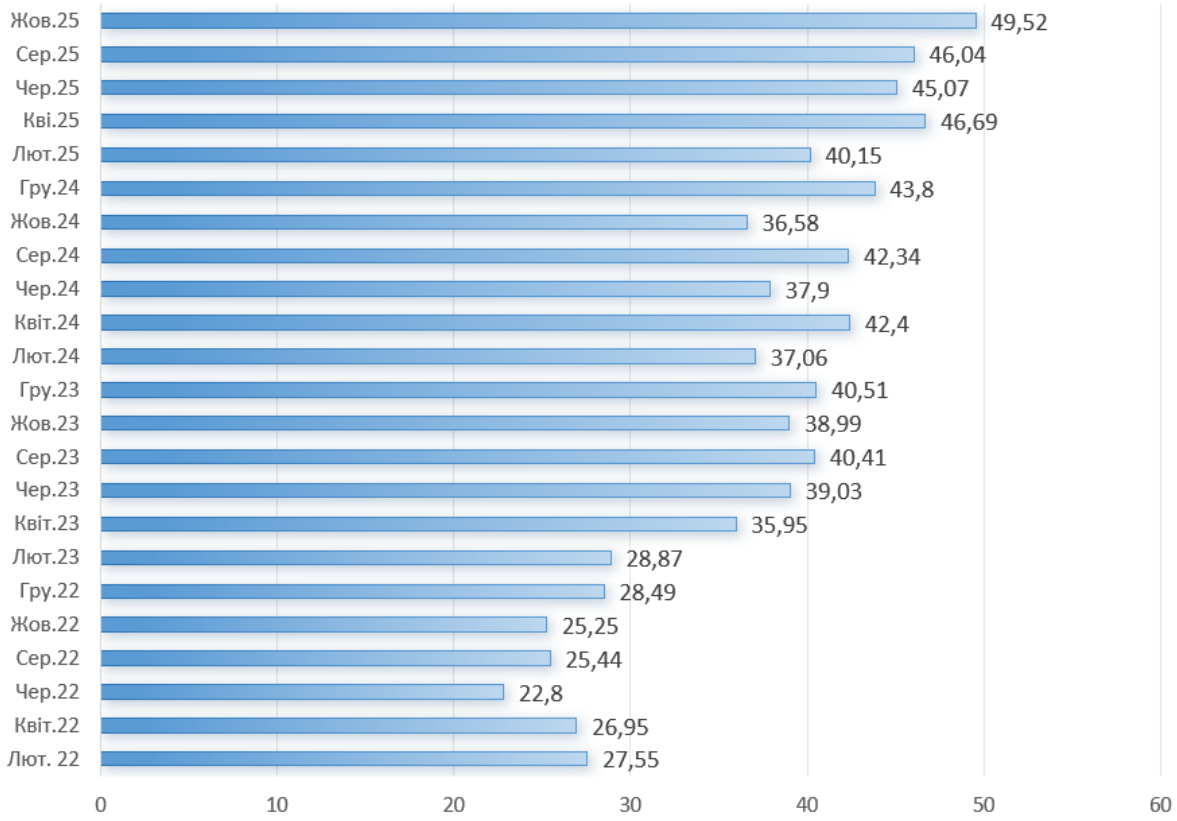

Рис.1.1. Динаміка золотовалютних резервів

Національного банку України у 2022 - 2025 рр. млрд дол. США

Джерело: побудовано за [https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/]

У 2022 році спостерігаємо різке падіння резервів до мінімуму близько 22,8$ млрд у червні, потім є відновлення завдяки міжнародній допомозі приблизно 28,8$ млрд. на початок 2023 року.

У 2023 році резерви зросли приблизно на 40% і становили 37,06$ млрд станом на 01.02.2024 . Основний драйвер - значні надходження від партнерів. На початок 2025 року знову подальше зростання резервів. Головний рушій зростання – великий приплив зовнішньої фінансової допомоги (ЄС, Світовий банк, двосторонні транші, особливо в другій половині 2024 року)

– Темпи інфляції – контрольована інфляція є важливою умовою фінансової стабільності. Надмірні темпи зростання цін знижують купівельну спроможність населення, підривають довіру до національної валюти та створюють додаткове навантаження на бюджет. Оптимальним вважається рівень інфляції 2–5% на рік, залежно від етапу економічного циклу.

Початок війни у 2022 році спричинив різке зростання інфляції близько до 26 %. (рис.1.2)

Рис. 1.2 Індекс інфляції у 2022 – 2025 (жовтень) рр.,%

Джерело: побудовано за [minfin.com.ua]

У 2023 році - стабілізація, за рахунок жорсткої монетарної політики НБУ, контроль курсу, певне збільшення пропозиції, зменшення нестабільних шоків.

У 2024 - проблеми з урожаями, значні енергетичні витрати більші собівартості у бізнесі знову приводять до збільшення інфляції. У 2025 році очікується поступове зниження інфляції, завдяки заходам НБУ (політика облікової ставки, валютний курс).

– Індекс фінансової стійкості банківської системи – відображає здатність банків виконувати зобов'язання перед вкладниками, підтримувати ліквідність і капіталізацію. Основними компонентами є частка проблемних кредитів, норматив адекватності капіталу, ліквідність банківських активів. Висока частка непрацюючих кредитів свідчить про ризики банківської кризи.

– Сальдо платіжного балансу – визначає співвідношення між припливом і відтоком фінансових ресурсів у країну. Позитивне сальдо свідчить про стійке зовнішньоекономічне становище, тоді як дефіцит платіжного балансу може

призводити до тиску на валютний курс і зростання зовнішньої заборгованості [20].

Оцінювання фінансової безпеки держави в Україні здійснюється на основі низки методик, розроблених державними органами та науковими установами. Вони відрізняються за підходами, складом показників та методами інтегрального оцінювання, проте мають спільну мету – забезпечити системний моніторинг стану фінансової стабільності держави та визначити потенційні ризики її порушення.

Розрахунок інтегрального рівня фінансової безпеки здійснюється за формулою, що передбачає нормалізацію показників, визначення їхніх вагових коефіцієнтів та агрегування у загальний індекс. Методика дозволяє проводити моніторинг у динаміці та порівняння рівня безпеки між роками, а також виявляти найуразливіші сфери державних фінансів. Вона має офіційний статус і використовується державними інституціями для підготовки аналітичних матеріалів та прогнозів.

Окрім того, методика НІСД є більш аналітично гнучкою та адаптованою до сучасних умов. Вона передбачає розширену систему показників, у якій враховуються не лише фінансові, але й макроекономічні, соціальні та інституційні чинники. Особливістю підходу НІСД є застосування інтегрального індексу фінансової безпеки, що розраховується за допомогою методу зваженого середнього із урахуванням впливу кожного індикатора. НІСД також проводить експертне оцінювання ризиків, що дозволяє якісно враховувати загрози, які не можна точно виміряти кількісно (наприклад, рівень довіри до банківської системи, стабільність політичного середовища, ефективність антикорупційних механізмів). Завдяки цьому методика надає комплексне бачення фінансової безпеки та дає змогу враховувати не лише статистичні, але й поведінкові та інституційні аспекти.

Міжнародні організації, зокрема Міжнародний валютний фонд (IMF) та Світовий банк (World Bank), також розробили власні системи індикаторів для оцінки фінансової стабільності. Найпоширенішою є система Financial Soundness

Indicators (FSI) МВФ, яка містить понад 40 показників, згрупованих за секторами: капіталізація банків, ліквідність та прибутковість банківської системи, якість активів, зовнішня вразливість (резерви, поточний рахунок, боргове навантаження), макроекономічні умови [21].

Світовий банк у своїх оцінках робить акцент на фінансовій інклюзії, якості управління державними фінансами та ефективності фіскальної політики, що є складовими стійкого розвитку фінансової системи.

Порівняно з міжнародними методиками, українські підходи більш нормативно орієнтовані та детально структуровані за напрямами фінансової безпеки, проте менш динамічні у врахуванні глобальних ризиків і поведінкових чинників. Водночас методики IMF і World Bank акцентують увагу на практичних механізмах реагування та статистичній порівнюваності між країнами, що робить їх корисними для міжнародних зіставлень. Таким чином, поєднання національних і міжнародних підходів дає змогу створити більш гнучку, аналітично насичену систему оцінювання фінансової безпеки України.

РОЗДІЛ 2
ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Аналіз тенденцій та загроз бюджетній безпеці держави

Сучасні виклики, спричинені повномасштабною військовою агресією проти України, істотно вплинули на всі сфери економічного життя держави, зокрема на стан її фінансової безпеки. В умовах воєнного стану різко зросло навантаження на державний бюджет, посилився дефіцит фінансових ресурсів, поглибилася боргова залежність і підвищилися ризики макрофінансової нестабільності. Це обумовлює необхідність глибокого аналізу практичних аспектів функціонування фінансової системи, виявлення ключових загроз та оцінювання ефективності заходів держави щодо їх нейтралізації.

У цьому розділі розглядаються основні напрями забезпечення фінансової безпеки України під час воєнних дій – бюджетна, боргова, валютно-грошова та міжнародна підтримка. Аналіз дозволить виявити динаміку основних фінансових показників, окреслити проблемні зони та визначити ключові пріоритети державної політики у сфері фінансової стабільності.

Бюджетна безпека є однією з ключових складових фінансової безпеки держави, оскільки саме через систему державних фінансів реалізується соціально-економічна, оборонна, гуманітарна та зовнішньополітична функції держави. Вона відображає здатність уряду ефективно формувати, розподіляти та використовувати бюджетні ресурси, забезпечуючи при цьому фінансову стійкість, макроекономічну стабільність і належний рівень довіри до державної фінансової політики. Інакше кажучи, бюджетна безпека визначає можливість держави виконувати свої зобов’язання перед громадянами навіть у періоди економічних чи політичних потрясінь, не допускаючи фіскальної кризи чи дефолту.

В умовах воєнного стану питання забезпечення бюджетної безпеки України набуло виняткової актуальності, оскільки з початком повномасштабної військової агресії Російської Федерації у 2022 році відбулася радикальна трансформація бюджетної системи. Основний акцент фінансової політики держави змістився в бік фінансування потреб оборони, безпеки та підтримки населення, постраждалого від війни. Якщо до 2022 року основні бюджетні ресурси спрямовувалися на соціально-економічний розвиток, освіту, медицину, інфраструктуру, то в умовах війни пріоритетним напрямом стало забезпечення обороноздатності, що супроводжувалося різким перерозподілом видатків і стрімким зростанням дефіциту державного бюджету [22].

Суттєвим викликом для бюджетної системи стало скорочення надходжень до бюджету внаслідок тимчасової окупації частини територій, втрати промислового потенціалу, скорочення експорту, масового переміщення населення та зниження ділової активності. Одночасно держава була змушена збільшити видатки на потреби сектору безпеки й оборони, підтримку внутрішньо переміщених осіб, соціальну допомогу та відновлення критичної інфраструктури. Це призвело до безпрецедентного дисбалансу між доходами та видатками державного бюджету, що поставило під загрозу його стійкість і саму можливість виконання державних функцій без залучення зовнішнього фінансування. Крім того, зовнішня фінансова залежність України посилилася до рекордного рівня. Значна частина бюджетних ресурсів нині формується за рахунок міжнародної допомоги, грантів, кредитів і макрофінансової підтримки з боку Європейського Союзу, США, Міжнародного валютного фонду, Світового банку та інших партнерів. Така ситуація, з одного боку, дозволяє зберігати платоспроможність держави, а з іншого – підвищує ризики фіскальної вразливості та обмежує фінансовий суверенітет у середньостроковій перспективі [23].

Незважаючи на кризовий контекст, уряд України продовжує здійснювати заходи щодо підвищення ефективності бюджетної політики: вдосконалюється адміністрування податків, посилюється контроль за витратами, розвиваються

цифрові інструменти прозорості (зокрема, платформа *eData*, система *Prozorro*, цифрові сервіси Міністерства фінансів). Проте, навіть за наявності цих реформ, рівень бюджетної безпеки залишається вкрай чутливим до зовнішніх і внутрішніх факторів – темпів надходження допомоги, стану валютного ринку, інфляції, боргового навантаження та тривалості бойових дій.

Від початку повномасштабної війни бюджетна політика України перейшла в режим «кризи та мобілізації»: стрімке зростання видатків (насамперед на оборону і безпеку) при одночасному скороченні традиційної доходної бази призвели до значного дефіциту бюджету, який покривався за рахунок міжнародної допомоги, кредитів, випуску ОВДП і в окремі періоди – емісії. Це сформувало новий структурний баланс державних фінансів і значно підвищило залежність від зовнішнього фінансування.

Таблиця 2.1

Основні показники виконання

Державного бюджету України, 2022–2024

Рік	Доходи (UAH)	Видатки (UAH)	Дефіцит (UAH)	Дефіцит, % ВВП
2022	1,78 трлн	2,71 трлн	0,93 трлн	17,62
2023	2,67 трлн	4,01 трлн	1,34 трлн	20,39
2024	3,12 трлн	4,48 трлн	1,36 трлн	17,74

Джерело: побудовано за [24, 25]

Отже у 2022-2024 роках фінансова система України зазнала безпрецедентного навантаження, що суттєво трансформувало як структуру доходів, так і характер бюджетних видатків. Традиційні податкові надходження – податок на прибуток, ПДВ від внутрішньої торгівлі, податки від промислових підприємств – зменшилися або демонстрували повільне зростання через втрату промислового потенціалу, окупацію частини територій і скорочення експорту, що негативно вплинуло на податкову базу. За даними Міністерства фінансів України та аналітичних досліджень Київської школи економіки (KSE), цю втрату частково компенсували надходження від ПДВ на імпорт, акцизів і податку на прибуток підприємств оборонного сектору, а також суттєва частка міжнародних грантів і безповоротної допомоги, які стали ключовим джерелом

наповнення бюджету у 2023–2024 роках. Видаткова частина бюджету зазнала кардинальних змін: витрати на оборону та безпеку різко зросли, у 2023–2024 роках перевищивши половину всіх державних видатків (за оцінками KSE, близько 50–67%) (див. рис. 2.1), тоді як фінансування інфраструктури, освіти та інших напрямів розвитку було скорочено до мінімуму. Основна маса коштів спрямовувалася на забезпечення Збройних сил, соціальні трансферти (пенсії, допомоги ВПО, субсидії) та гуманітарні потреби, що свідчить про переорієнтацію бюджету з інвестиційного на виживальний характер.

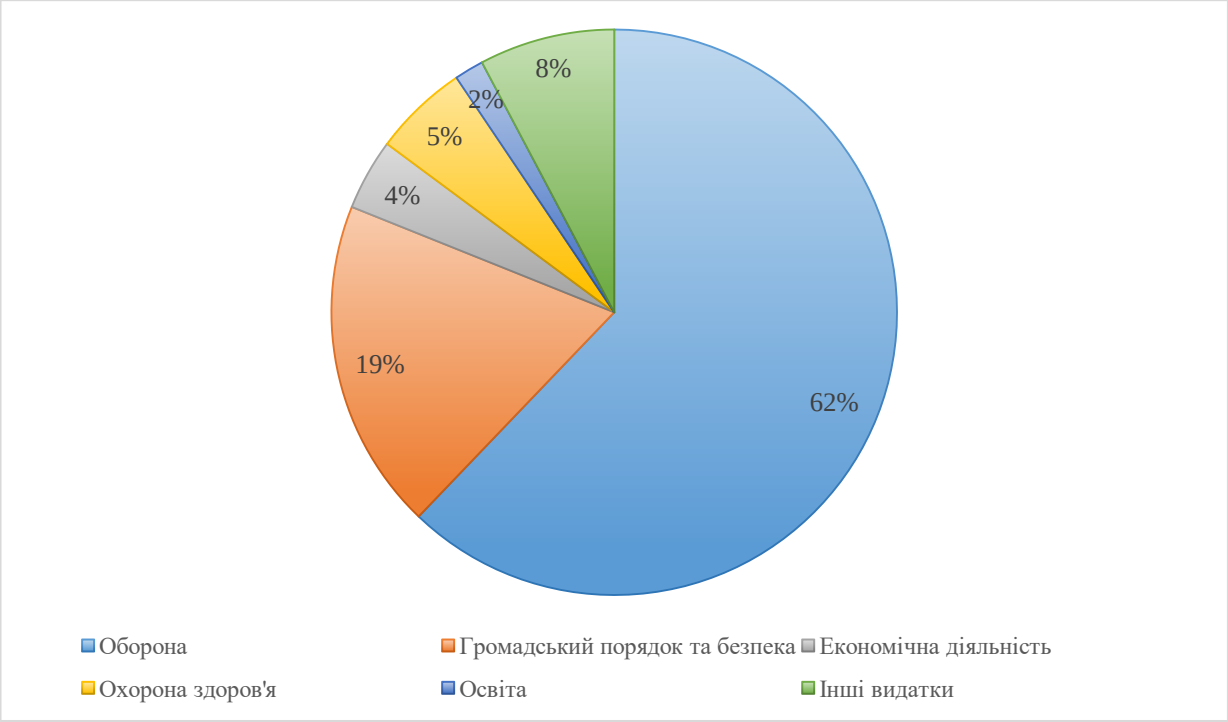

Рис. 2.1. Структура видатків бюджету 2023-2024 років

Джерело: побудовано за [24]

Дефіцит бюджету у 2022–2024 роках залишався надзвичайно високим – у межах 18–21% ВВП у 2022–2023 та близько 17,6% у 2024 році (див. рис. 2.2). Його фінансування здійснювалося переважно за рахунок міжнародної допомоги, зокрема грантів і кредитів: лише у 2023 році Україна отримала близько $11,6 млрд грантів і $30,9 млрд кредитів, а у 2024 році – понад $41,6 млрд, включно з $29 млрд позикових коштів. Така підтримка дозволила уникнути фіскального колапсу, проте посилила боргову залежність і

вразливість державних фінансів у середньостроковій перспективі. Як зазначали Financial Times і Reuters, ключовими ризиками залишаються інфляційний тиск, потенційна дестабілізація валютного ринку у разі затримок зовнішнього фінансування, а також зростання боргового навантаження. Водночас Україна змогла пом'якшити ці ризики завдяки системним крокам у сфері цифровізації державних фінансів (платформи eData, Prozorro), удосконаленню адміністрування податків та підвищенню прозорості бюджетного процесу.

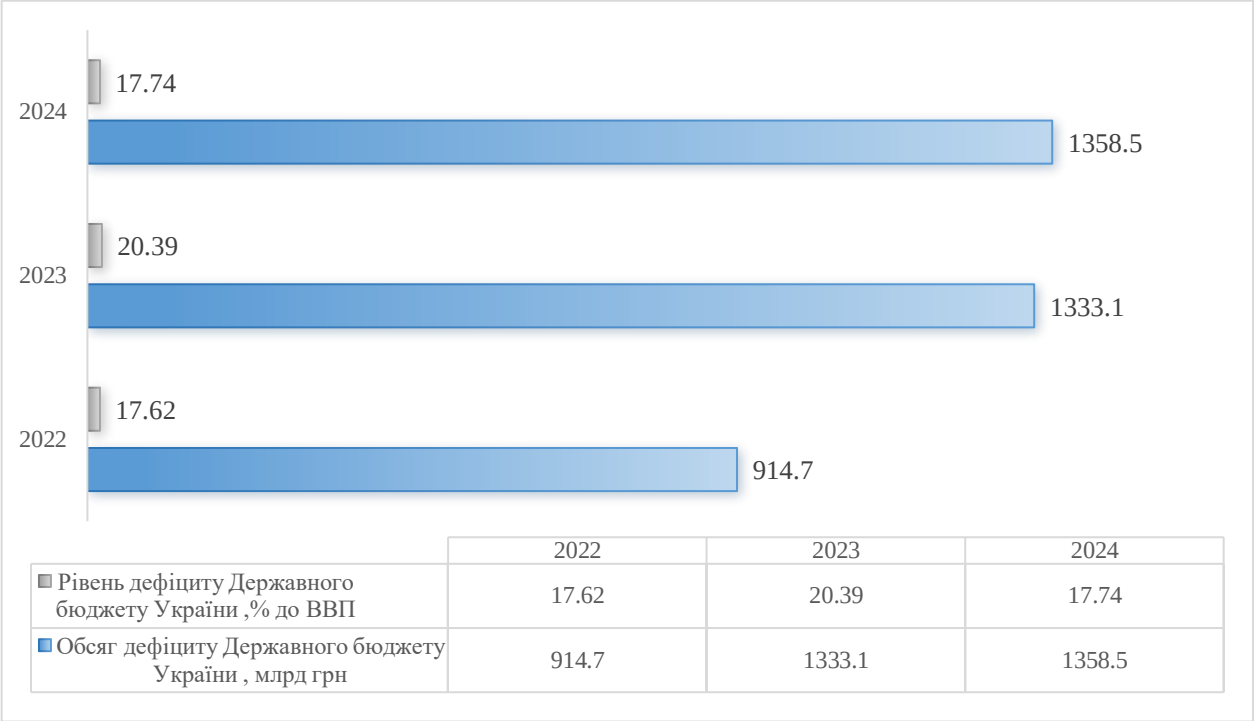

	2022	2023	2024
Рівень дефіциту Державного бюджету України ,% до ВВП	17.62	20.39	17.74
Обсяг дефіциту Державного бюджету України , млрд грн	914.7	1333.1	1358.5

Рис. 2.2. Показники дефіциту Державного бюджету України у 2022-2024 рр.

Джерело: побудовано за [19]

У період воєнного стану бюджетна система України зазнає надзвичайного навантаження, що призводить до посилення низки ризиків для фінансової стабільності держави. Незважаючи на рекордні обсяги міжнародної підтримки, державний бюджет продовжує характеризуватися високим рівнем дефіциту, зростанням боргових зобов'язань та скороченням податкової бази.

Зміни у структурі видатків, зокрема пріоритетність оборонних та соціальних потреб, призвели до зменшення інвестицій у розвиток економіки, що має довгострокові негативні наслідки.

Таблиця 2.2

Гранти та головні джерела покриття дефіциту бюджету у 2022-2024 рр.

Рік	Гранти/міжнародна допомога	Головні джерела покриття дефіциту бюджету
2022	Значна допомога у 2022: ~$32.1 млрд міжнародно допомоги (гранти +кредити); частка грантів у доходах була значною.	Зовнішня допомога (гранти і кредити), внутрішні державні позики (ОВДП), частково емісія/координація з НБУ.
2023	У 2023 гранти склали ~$11.6 млрд (≈16% від загальних доходів за оцінкою KSE); також ~$30.9 млрд позик для фінансування бюджету (KSE).	Гранти донорів, зовнішні кредити, нетто-розміщення ОВДП (в т.ч. внутрішні запозичення).
2024	У 2024 донори надали близько UAH 1.16 трлн грантів/безповоротної допомоги (≈28% доходів держбюджету за оцінкою CES). Великі обсяги кредитного фінансування також залишились	Покриття дефіциту: міжнародні гранти та кредити (ключове джерело), зовнішні позики, випуск/рефінансування боргу; внутрішні ОВДП (у 2024 внутрішні запозичення були обмежені порівняно з 2023).

Джерело: побудовано за [24, 25]

Отже, головною загрозою бюджетній безпеці України у воєнних умовах залишається структурний дефіцит, який формується через дисбаланс між зростаючими оборонними потребами та обмеженими можливостями внутрішніх доходів. Понад половину ресурсів держава отримує у вигляді зовнішніх позик і грантів, що, з одного боку, дозволяє забезпечити макрофінансову стабільність, а з іншого – створює залежність від політичної волі міжнародних партнерів. Скорочення бази оподаткування та низький рівень інвестицій обмежують можливості для відновлення економічної активності, що ускладнює перспективи післявоєнної фінансової стабілізації. Додатковим викликом є ризики корупції та неефективного управління коштами, що потребують посилення прозорості, незалежного аудиту та впровадження сучасних інструментів контролю за державними фінансами.

У відповідь на безпрецедентні виклики, спричинені повномасштабною війною, держава реалізує комплексну політику, спрямовану на стабілізацію бюджетної системи та збереження фінансової стійкості. Ключовим напрямом є залучення зовнішньої фінансової допомоги, яка забезпечує понад половину

ресурсів державного бюджету: Україна отримує макрофінансову підтримку від Європейського Союзу, гранти уряду США, пільгові кредити Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Японії, Канади та інших партнерів. Ці кошти спрямовуються на фінансування критичних видатків – соціальних виплат, оборони, енергетичної інфраструктури.

Таблиця 2.3

Ключові загрози бюджетній безпеці України у 2022–2024 рр.

№	Загроза	Суть проблеми	Прояв у 2022-2024 рр.	Наслідки для бюджетної безпеки
1	Хронічний дефіцит бюджету	Видатки стабільно перевищують доходи, дефіцит має структурний характер	Дефіцит: 2022 р. – ~17% ВВП, 2023 р. – понад 20% ВВП, 2024 р. – близько 17% ВВП	Підвищення боргового навантаження, зростання залежності від зовнішнього фінансування
2	Залежність від зовнішньої допомоги	Значна частина бюджету фінансується за рахунок грантів і кредитів	У 2023 р. понад 55% доходів бюджету становила зовнішня допомога (ЄС, США, МВФ, Світовий банк)	Зниження фінансового суверенітету, ризик невиконання зобов'язань у разі скорочення допомоги
3	Скорочення бази оподаткування	Втрата промислових об'єктів, падіння експорту, виїзд населення	Зменшення надходжень від ПДФО, податку на прибуток і ЄСВ на 15–20% у 2023 р. порівняно з 2021 р.	Зменшення власних доходів бюджету, посилення структурного дефіциту
4	Зростання військових витрат	Пріоритетність фінансування оборони та безпеки	Частка оборонних видатків: 2021 р. –9,7%, 2023 р. –понад 50%	Витіснення соціальних та інвестиційних видатків, уповільнення економічного розвитку
5	Нестабільність валютних надходжень	Коливання валютного курсу впливає на імпортні податки (ПДВ, мита)	Зміни курсу в гривні з 29,25 грн/дол. (2021 р.) до 38 грн/дол. (2023 р.)	Непередбачуваність доходів, складність прогнозування бюджетних показників
6	Недостатній контроль за використанням коштів	Високі ризики нецільового та неефективного витрачання коштів	За даними Рахункової палати (2023 р.) численні випадки порушень при використанні оборонних і гуманітарних фондів	Падіння довіри донорів і громадян, втрати бюджетних ресурсів
7	Інфляційний тиск та емісія	Фінансування дефіциту через емісію грошей НБУ	У 2022 р. НБУ профінансував бюджет на ~400 млрд грн; інфляція сягнула 26,6%	Знецінення гривні, падіння купівельної спроможності населення, соціальна напруга

Джерело: побудовано за [25, 26]

Паралельно уряд проводить оптимізацію бюджетних витрат, концентруючи ресурси на пріоритетних сферах: обороні, безпеці, соціальному захисті населення, а також скорочуючи або тимчасово зупиняючи фінансування неефективних чи другорядних програм розвитку. Одним із важливих інструментів мобілізації внутрішніх ресурсів стало розміщення військових облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), що дозволяє залучати кошти громадян, бізнесу та банківського сектору для підтримки армії та покриття дефіциту бюджету. Важливу роль у збереженні бюджетної безпеки відіграє цифровізація фінансових процесів – через впровадження платформ *eData*, *Prozorro, Diia.City* забезпечується прозорість використання коштів, моніторинг державних закупівель та зниження корупційних ризиків. Одночасно Національний банк України здійснює політику макрофінансової координації: контролює рівень емісії, підтримує стабільність валютного курсу, забезпечує банківську ліквідність і сприяє стримуванню інфляційних процесів. У сукупності ці заходи формують основу адаптивної системи бюджетної безпеки, що дозволяє державі утримувати фінансову стійкість навіть в умовах війни та високої зовнішньої залежності.

2.2. Оцінка ризиків та загроз борговій безпеці держави

Боргова безпека є однією з ключових складових фінансової безпеки держави, що визначає її спроможність своєчасно та в повному обсязі виконувати боргові зобов’язання без створення надмірного тиску на бюджетну систему, фінансову стабільність і соціально-економічний розвиток. Вона відображає рівень фінансової незалежності держави у взаємодії з внутрішніми та зовнішніми кредиторами, здатність підтримувати належний баланс між потребою у запозиченнях і можливостями їхнього обслуговування. У нормальних умовах боргова політика спрямована на підтримання макрофінансової стабільності, розвиток внутрішнього фінансового ринку та

підвищення довіри інвесторів. Проте у період воєнного стану ці пріоритети істотно змінилися: на перший план вийшло завдання забезпечення обороноздатності та соціальної стійкості, що призвело до суттєвого нарощування державних зобов'язань і збільшення боргового навантаження.

В умовах повномасштабної війни Україна фактично опинилася в ситуації "боргової мобілізації", коли більшість джерел фінансування бюджетного дефіциту походить із зовнішніх позик, грантів і кредитів міжнародних фінансових організацій. Це обумовлено різким скороченням власних доходів держави через втрату промислових потужностей, зниження експорту, руйнування логістичних ланцюгів і значну частку тимчасово окупованих територій. У результаті держава втратила значну частину податкової бази, що унеможливлює формування збалансованого бюджету без залучення зовнішніх ресурсів.

За даними Міністерства фінансів України, загальний обсяг державного боргу зріс із 3715,13 млрд. грн. на початок 2022 року до понад 7732,33 млрд. грн станом на вересень 2025 року, тобто більш ніж удвічі (див. табл. 2.4). У Якщо у 2021 році співвідношення боргу до ВВП становило близько 50%, то у 2023 році цей показник перевищив 85%, що наближає Україну до порогових значень боргової безпеки, визначених міжнародними організаціями (МВФ вважає критичним рівень понад 60% для країн із ринками, що формуються).

Особливо тривожним є зростання частки зовнішнього боргу, який у 2024 році перевищив 60% загальної суми державних зобов'язань. Основними кредиторами України стали Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський Союз, уряди США, Канади, Японії, Великої Британії. Така структура посилює фінансову залежність від міжнародної підтримки й водночас підвищує ризики, пов'язані зі зміною політичних позицій донорів, затримками траншів або переглядом умов фінансування. Висока валютна складова боргу (долар США, євро, спеціальні права запозичення МВФ) створює додаткове навантаження на бюджет у разі девальвації гривні, адже обслуговування боргу автоматично стає дорожчим у національній валюті.

Таблиця 2.4

Показники державного боргу України у 2022- 2025 рр. млрд грн

Показники	**31.12.2022**	**31.12.2023**	**31.12.2024**	**30.09.2025**
Державний борг,всього, в т.ч.:	**3715,13**	**5188,09**	**6692,47**	**7732,33**
Внутрішній борг	**1389,69**	**1587,70**	**1863,13**	**1879,86**
Заборгованість за випущеними цінними паперами	1387,97	1586,11	1861,13	1878,50
Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	1,72	1,59	1,45	1,36
Зовнішній борг	**2325,44**	**3600,39**	**4829,34**	**5852,47**
Заборгованість за позиками від міжнародних фінансових організацій	1100,26	2252,58	3482,01	4475,47
Заборгованість за позиками від органів управління іноземних держав	160,51	239,96	320,75	331,92
Заборгованість за позиками від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	60,38	59,49	62,16	88,49
Заборгованість за випущеними цінними паперами	828,54	864,52	765,92	752,77
Заборгованість, не віднесена до інших категорій	153,60	160,84	173,04	178,79

Джерело: побудовано за [26, 48]

Крім зовнішнього боргу, активно зростає і внутрішній державний борг, зокрема за рахунок розміщення військових облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які стали інструментом мобілізації ресурсів для фінансування оборони. Проте навіть цей механізм має свої обмеження: внутрішній ринок капіталу не може забезпечити потреби уряду в повному обсязі, а високі процентні ставки підвищують витрати на обслуговування боргу, що посилює навантаження на державний бюджет у середньостроковій перспективі.

Ще однією проблемою є зростання витрат на обслуговування державного боргу. За даними Мінфіну, лише у 2023 році вони становили понад 7% усіх бюджетних видатків, що в абсолютному вимірі перевищує 300 млрд грн. Це свідчить про поступове зменшення простору для фінансування соціальних і

розвивальних програм, адже ресурси дедалі більше спрямовуються на покриття процентних платежів і погашення боргових зобов'язань [27].

Ефективна оцінка рівня боргової безпеки держави неможлива без системного аналізу ризиків, які безпосередньо впливають на здатність держави обслуговувати боргові зобов'язання, зберігати макрофінансову стабільність та економічний суверенітет. В умовах воєнного стану та глибоких структурних дисбалансів в економіці України ці ризики набули комплексного характеру: вони поєднують як фінансово-економічні, так і геополітичні та соціально-політичні чинники (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Основні ризики боргової безпеки України

Тип ризику	Зміст	Механізм впливу	Можливі наслідки
Макро-економічний	Зниження темпів зростання ВВП, інфляційний тиск, падіння інвестиційної активності	Зменшення податкових надходжень і бюджетних можливостей для обслуговування боргу	Зростання боргового навантаження підвищення дефіциту бюджету
Валютний	Висока частка зовнішнього боргу у валюті (USD, EUR, SDR)	Девальвація гривні підвищує вартість обслуговування боргу у нацвалюті	Погіршення боргових показників, збільшення видатків на обслуговування боргу
Ризик фінансування	Наявність значної частки короткострокових зобов'язань	Потреба у постійному залученні нових позик для погашення старих	Нестабільність боргового ринку, зростання витрат на залучення ресурсів
Політичний та геополітичний	Залежність від зовнішньої допомоги, військові дії, зміна позицій партнерів	Затримки фінансування або зміна умов кредитування	Загроза невиконання бюджетних зобов'язань, зниження довіри інвесторів
Фінансово-ринковий	Нестабільність внутрішнього фінансового ринку, обмежена ліквідність ОВДП	Падіння попиту на державні цінні папери, зростання вартості запозичень	Обмеження можливостей уряду у фінансуванні дефіциту бюджету
Соціально-економічний	Зростання безробіття, зниження реальних доходів населення	Зменшення податкової бази та зростання потреб у соціальній підтримці	Посилення бюджетного навантаження, потреба у нових позиках
Ризик зовнішньої заборгованості приватного сектору	Надмірна заборгованість підприємств і банків перед іноземними кредиторами	У разі кризи – перекладання тиску на державні фінанси через гарантії або підтримку	Підвищення державного боргу, девальваційні коливання
Ризик боргової піраміди	Постійне залучення нових позик для покриття старих зобов'язань	Втрата контролю над динамікою боргу, скорочення довіри інвесторів	Потенційна боргова криза, дефолт або реструктуризація

Джерело: побудовано за [28]

Аналіз наведених ризиків свідчить, що боргова безпека України нині перебуває під суттєвим тиском як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Найбільш критичними є валютні, рефінансувальні та геополітичні ризики, які безпосередньо впливають на здатність держави забезпечувати стабільність своїх фінансових зобов'язань. Для зниження ризиків необхідно реалізувати комплекс заходів, серед яких – розвиток внутрішнього ринку запозичень, диверсифікація валютної структури боргу, оптимізація графіка погашення зобов'язань, а також активна боргова дипломатія для продовження співпраці з міжнародними партнерами на максимально вигідних умовах. У перспективі стратегічним завданням держави має стати перехід від боргової залежності до фінансової самодостатності, що передбачає економічне зростання, підвищення доходів бюджету та посилення інституційного управління боргом.

Оцінка боргової стійкості (Debt Sustainability Analysis, DSA) є ключовим аналітичним інструментом, який використовують Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк для визначення здатності держави обслуговувати свій борг без необхідності його реструктуризації або оголошення дефолту. Такий аналіз дозволяє оцінити не лише поточний рівень боргового навантаження, а й потенційні ризики, що можуть виникнути внаслідок макроекономічних шоків, зниження темпів зростання ВВП чи змін валютного курсу. За оцінками МВФ та Світового банку у 2023–2024 роках, боргове навантаження України наблизилося до критичного рівня, проте залишається умовно стійким завдяки масштабній міжнародній фінансовій підтримці, реструктуризації зовнішніх виплат та стабільній співпраці з ключовими донорами. У структурі державного боргу України на кінець 2024 року переважають зовнішні зобов'язання, що фінансуються переважно за пільговими умовами, проте така залежність від зовнішнього фінансування формує середньострокові ризики втрати фінансової автономії.

Основними індикаторами боргової стійкості є співвідношення державного боргу до ВВП, яке перевищує поріг у 60% (що вважається

критичним для країн із перехідною економікою), частка витрат на обслуговування боргу у загальних видатках бюджету, яка має утримуватися в межах 10–12%, а також питома вага короткострокових зобов'язань, що визначає рівень ризику рефінансування. В умовах війни ці показники демонструють нестабільну динаміку: державний борг у 2024 році перевищив 90% ВВП, але при цьому значна частина зобов'язань реструктуризована або має пільгові умови, що дозволяє зменшити поточне навантаження на бюджет. Таким чином, боргова стійкість України зберігається лише за наявності безперервної міжнародної підтримки, контролю за дефіцитом бюджету та подальшої реалізації політики відповідального запозичення, спрямованої на уникнення боргової пастки у післявоєнний період.

Таблиця 2.6

Основні напрями державної політки у сфері управління борговими ризиками

Напрям заходів	Зміст / інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Реструктуризація зовнішніх зобов'язань	У 2022–2023 рр. Україна погодила з кредиторами тимчасове "замороження" виплат за єврооблігаціями та іншими зобов'язаннями до 2024 р.	Зменшення поточного боргового тиску, перенесення пікових виплат, уникнення дефолту
Залучення пільгових кредитів та грантів	Отримання коштів від МВФ, Світового банку, ЄС, урядів США, Канади, Японії та інших країн із відсотковими ставками 0–1% і тривалими строками погашення	Зменшення вартості боргового портфеля, підвищення ліквідності бюджету
Розвиток внутрішнього ринку ОВДП	Активне розміщення військових облігацій, розширення кола інвесторів (громадяни, банки, підприємства), спрощення умов придбання	Диверсифікація джерел фінансування, зниження зовнішньої залежності
Оптимізація структури боргу	Переорієнтація на довгострокові та пільгові зобов'язання, зменшення короткострокових позик, контроль за валютною структурою боргу	Зниження ризику рефінансування та валютних коливань
Співпраця з міжнародними партнерами	Підготовка спільної програми з G7 і МВФ щодо довгострокового механізму боргової стійкості та післявоєнного відновлення	Забезпечення прогнозованості боргової політики, довіра інвесторів

Джерело: побудовано за [29]

У цілому, в умовах зростання державного боргу та високої зовнішньої залежності уряд України вжив низку заходів, спрямованих на мінімізацію боргових ризиків і забезпечення боргової стійкості у середньостроковій

перспективі. Основна мета цих дій – зменшення поточного навантаження на бюджет, оптимізація структури боргу за видами, строками та вартістю обслуговування, а також збереження довіри міжнародних кредиторів. Уряд акцентує увагу на реструктуризації зовнішніх боргів, залученні пільгових кредитів і грантів, розвитку внутрішнього ринку запозичень через облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) та розширенні співпраці з міжнародними фінансовими інституціями. У таблиці нижче систематизовано основні напрями державної політики у сфері управління борговими ризиками.

Таким чином, комплексна політика управління боргом, яку реалізує Україна з 2022 року, спрямована на утримання боргового навантаження в контрольованих межах і зменшення ризику дефолту у воєнний і післявоєнний періоди. Тимчасова реструктуризація зобов'язань, отримання грантів замість позик і розширення внутрішнього ринку запозичень дозволяють уряду зберегти фінансову стабільність і підтримати виконання критичних соціальних та оборонних функцій. Водночас ключовою умовою подальшої боргової безпеки залишається стабільність міжнародної підтримки, контроль дефіциту бюджету та ефективна координація фіскальної та монетарної політики.

2.3. Моніторинг участі міжнародних партнерів у підтриманні фінансової безпеки України

Починаючи з 2022 року, в умовах повномасштабної війни, Україна опинилася перед безпрецедентними фінансовими викликами: різке скорочення податкових надходжень, падіння експорту, значні втрати виробничих потужностей і стрімке зростання військових та соціальних видатків призвели до дефіциту державного бюджету. У таких умовах міжнародна фінансова підтримка стала критичним інструментом виживання економіки та гарантією збереження фінансової стабільності держави. Саме завдяки зовнішнім кредитам, грантам і технічній допомозі Україна змогла підтримувати

платоспроможність уряду, стабільність національної валюти та продовження соціальних виплат.

Міжнародні партнери – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський Союз, країни «Великої сімки» (G7), уряди США, Канади, Японії, Великої Британії, а також міжнародні фінансові інституції – виступають ключовими донорами, які не лише надають фінансові ресурси, а й допомагають забезпечити макроекономічну стабільність через системні реформи та посилення інституційної спроможності уряду [30].

Таблиця 2.7

Основні міжнародні партнери України (2022-2024 рр.)

Партнер	Форма допомоги	Обсяг (2022-2024 рр.)	Мета використання	Механізми моніторингу
Європейський союз	Макрофінансова допомога, гранти, програма *Ukraine Facility*	понад €50 млрд (2022–2027, у т.ч. €18 млрд у 2023 р.)	Підтримка бюджету, відновлення інфраструктури, реформи управління	Єврокомісія, аудит RRF, звіти Мінфіну
США (USAID, Мінфін США)	Гранти, бюджетна підтримка, оборонні витрати	понад $25 млрд (2022–2024)	Соціальні виплати, пенсії, освіта, медичні послуги	GAO, USAID, звіти до Конгресу
МВФ (Міжнародний валютний фонд)	Кредити (EFF, 2023–2027)	$15.6 млрд (4-річна програма)	Макрофінансова стабілізація, реформи фінансового сектору	Місії МВФ, щоквартальний DSA
Світовий банк	Пільгові кредити, гранти, проекти “PEACE”, “Relief”, “Resilience”	близько $11 млрд (2022–2024)	Зарплати держслужбовців, підтримка енергетики	Звіти World Bank Group, аудит IDA
Країни G7 (Канада, Японія, Велика Британія, Німеччина тощо	Бюджетна підтримка, кредити, гарантії	близько $10–12 млрд загалом	Секторні програми, гуманітарна підтримка	OECD DAC, урядові аудити
Інші партнери (EIB, EBRD, NDF)	Підтримка інфраструктурних проєктів	~$5 млрд	Відновлення транспорту, енергетики, житла	Внутрішній аудит банків розвитку

Джерело: побудовано за [31, 32]

Форми міжнародної допомоги, що надходять в Україну після 2022 року, охоплюють широкий спектр фінансових і нефінансових інструментів, спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності, відновлення інфраструктури та підтримку реформ. Найважливішу роль відіграють гранти –

безповоротна фінансова підтримка, яка не збільшує державний борг і безпосередньо спрямовується на фінансування бюджетних видатків, соціальних програм, гуманітарних потреб та енергетичної безпеки. Найбільшими грантодавцями виступають США, Європейський Союз і Світовий банк. Паралельно з грантами значну частину міжнародної допомоги становлять пільгові кредити, що надаються під низькі відсоткові ставки (0–1%) із тривалими строками погашення. Такі кредити, надані МВФ, ЄС, Японією та іншими партнерами, мають сприяти стабілізації фінансової системи та покриттю дефіциту бюджету без створення критичного боргового навантаження. Важливою формою підтримки є технічна допомога, що реалізується через консалтингові програми, аудити, навчальні ініціативи та проекти реформування державних інституцій (зокрема, у співпраці з USAID, OECD, Світовим банком). Цей вид допомоги підвищує спроможність українських органів влади ефективно управляти фінансами, боротися з корупцією та посилювати аналітичні інструменти моніторингу. Окрему категорію становлять гарантії та інструменти страхування ризиків, які створюють сприятливі умови для залучення приватних інвестицій. Такі механізми надають міжнародні фінансові інституції – ЄБРР, MIGA, IFC – з метою зменшення ризиків інвесторів і стимулювання розвитку бізнесу в умовах воєнних загроз. Також особливої ваги набуває цільова допомога, спрямована на відновлення пошкодженої інфраструктури, енергетичних об’єктів, транспорту, житлового фонду та медичних закладів. Цей вид фінансування, зазвичай грантовий або змішаний, відіграє критичну роль у забезпеченні життєдіяльності країни та відновленні економічної активності на звільнених територіях. У комплексі всі ці форми підтримки не лише пом’якшують наслідки війни, а й створюють основу для фінансової стабільності, відбудови та інтеграції України до європейського економічного простору.

Прозорість і підзвітність у використанні міжнародної фінансової допомоги є ключовою умовою підтримання довіри з боку партнерів і гарантією збереження фінансової безпеки держави. У контексті масштабних потоків

грантів і кредитів, що надходять до України, створено багаторівневу систему моніторингу та контролю, яка поєднує державні, парламентські, міжнародні та громадські механізми. Ці інструменти забезпечують відкритість даних, запобігають корупційним ризикам, сприяють ефективному використанню ресурсів і зміцненню репутації України як надійного реципієнта допомоги.

Таблиця 2.8

Основні механізми контролю

Механізм контролю	Зміст та функції	Рівень впливу
Єдиний портал використання донорських коштів (eData, DREAM, Prozorro)	Забезпечує відкритий доступ до інформації про надходження та витрати міжнародної допомоги, дозволяє громадянам і донорам відстежувати рух коштів у режимі реального часу.	Високий – забезпечує публічний контроль і прозорість фінансів.
Система моніторингу Мінфіну та Рахункової палати України	Відповідає за аудит ефективності використання бюджетних та донорських ресурсів, проводить перевірки законності й цільового спрямування коштів.	Високий – внутрішній державний контроль.
Аудити міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк, ЄС, USAID)	Перевіряють дотримання умов програм фінансової підтримки, оцінюють ефективність реалізації проектів, виявляють ризики нецільового використання.	Високий – зовнішній незалежний контроль.
Публічні звіти та аналітичні огляди (Monthly Donor Updates, Ukraine Support Tracker від Kiel Institute)	Надають регулярну інформацію про обсяги, напрями та результати міжнародної допомоги, сприяючи прозорості й міжнародній підзвітності.	Середній – інформаційно-аналітичний вплив.
Парламентський контроль (Комітет ВРУ з питань бюджету)	Здійснює нагляд за ефективністю використання міжнародної допомоги через парламентські слухання, запити та ухвалення звітів.	Середній – політичний і законодавчий вплив.

Джерело: побудовано за [33]

Отже, розгалужена система контролю дозволяє забезпечити високий рівень прозорості та підзвітності у використанні міжнародної допомоги. Її ефективне функціонування є ключовою умовою збереження довіри донорів, стабільності макрофінансової ситуації та подальшого залучення ресурсів на відбудову України.

Міжнародна фінансова допомога, у свою чергу, стала одним із ключових факторів забезпечення фінансової безпеки України у 2022–2025 роках, істотно вплинувши на макроекономічну стабільність та здатність держави виконувати

свої зобов’язання. Завдяки грантам і пільговим кредитам від ЄС, США, МВФ, Світового банку, Канади, Японії та інших партнерів уряду вдалося уникнути фіскального колапсу, забезпечити стабільність гривні, профінансувати критично важливі соціальні програми, пенсійні виплати та підтримати армію. Така підтримка дозволила утримати базову ліквідність державного бюджету, не допустити дефолту, стабілізувати валютний ринок і знизити інфляційні ризики. Водночас існує й низка негативних аспектів, які обмежують довгострокову фінансову стійкість країни. Надмірна зовнішня залежність створює ризики боргового навантаження та зростання зобов’язань перед міжнародними кредиторами, а також посилює політичну умовність допомоги, коли її надання пов’язується з виконанням певних реформ і зобов’язань. Крім того, існує загроза “втоми донорів”, коли з часом обсяги допомоги можуть скорочуватись через політичні зміни у країнах-партнерах чи внутрішні пріоритети їхніх урядів. Отже, хоча міжнародна підтримка сьогодні є незамінним інструментом забезпечення фінансової безпеки України, у стратегічній перспективі держава має прагнути до поступового зниження залежності від зовнішніх джерел, зміцнення власної дохідної бази та розвитку внутрішнього ринку капіталу.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан істотно змінює функціонування фінансової системи держави, змушуючи її працювати в умовах підвищених ризиків, обмежених ресурсів та посиленого зовнішнього тиску. Фінансова безпека в таких умовах стає одним із ключових елементів національної безпеки, адже від неї залежить не лише стабільність державних фінансів, а й можливість підтримувати обороноздатність, соціальну стійкість та економічну життєздатність країни.

Досвід інших держав у стані війни або криз показує, що ефективна фінансова політика є одним із визначальних факторів стабільності держави, здатним забезпечити не лише економічну витривалість, а й соціальну та політичну стійкість. Так, Ізраїль у періоди збройних конфліктів активно використовував механізм випуску воєнних облігацій, залучаючи кошти як внутрішніх громадян, так і міжнародних партнерів. Це дозволяло мобілізувати фінансові ресурси без надмірного збільшення податкового тиску на населення, одночасно формуючи у суспільстві відчуття спільної відповідальності за безпеку держави. Крім того, держава запроваджувала гнучкі механізми бюджетного планування, оперативно перерозподіляючи кошти між оборонними витратами та соціальними програмами, що дозволяло підтримувати життєдіяльність населення навіть у зонах безпосереднього ризику.

Фінляндія під час Другої світової війни демонструвала подібний підхід: бюджетна політика була орієнтована на максимальну мобілізацію ресурсів для оборони, але водночас держава зберігала соціальні виплати для населення, створюючи баланс між військовими потребами та підтримкою соціальної стабільності. Використання спеціальних резервних фондів та гнучких механізмів державного кредитування дозволяло швидко реагувати на

непередбачувані зміни фронтової ситуації, одночасно підтримуючи ключові економічні сектори, такі як промисловість, транспорт та енергетика [34].

Досвід сучасних конфліктів у Боснії та Сирії показує, що в умовах високої нестабільності ефективне управління фінансовими ресурсами та прозорість бюджетних процесів стають критично важливими для запобігання соціальної напруги та економічного колапсу. Наприклад, у Боснії під час воєнних дій часткова централізація фінансових ресурсів дозволила забезпечити безперервне фінансування гуманітарних програм, медичної допомоги та житлових програм для внутрішньо переміщених осіб, що суттєво зменшило соціальні ризики. У Сирії управління фінансами демонструвало обмежену ефективність через слабку координацію бюджетних потоків та відсутність прозорих механізмів контролю, що призводило до високої інфляції та падіння довіри населення до державних інституцій.

Сучасна Україна, особливо у період активних воєнних дій, інтегрує ці уроки в національну політику. Ключовими елементами стають прозорість фінансів, ефективне управління ресурсами та тісна взаємодія фінансових механізмів із оборонною політикою та соціальними програмами. Особлива увага приділяється цифровізації бюджетних процесів, розвитку внутрішнього ринку запозичень через воєнні облігації та залученню міжнародної фінансової допомоги. Важливо підкреслити, що історичний та міжнародний досвід демонструє: держави, які поєднують ефективне управління ресурсами, прозорість фінансових процесів і стратегічну координацію між бюджетною, податковою та монетарною політикою, здатні не лише пережити кризові періоди, але й створити фундамент для економічного відновлення у післявоєнний період.

Бюджетна політика у період воєнного стану є одним із ключових інструментів забезпечення державної стабільності та стійкості економіки. У таких умовах традиційні підходи до планування та виконання бюджету потребують адаптації, оскільки змінюється як структура доходів, так і потреби у видатках. Оптимізація бюджетної політики у воєнний період вимагає

стратегічного поєднання короткострокових заходів стабілізації та довгострокових реформ, які забезпечують економічну стійкість та ефективне використання обмежених ресурсів [35].

В умовах значного скорочення доходів держави та одночасного зростання витрат на оборону та підтримку населення важливим є раціональний перерозподіл ресурсів. Основні пріоритети бюджету включають:

1. Оборона та модернізація Збройних Сил України – фінансування оборонного сектору є критично важливим для забезпечення безпеки держави. Видатки спрямовуються на модернізацію озброєння, закупівлю новітньої військової техніки, підготовку особового складу та розвиток оборонної промисловості. Ефективне управління цими коштами забезпечує оперативну готовність армії та здатність реагувати на нові виклики.

2. Соціальний захист населення – воєнний стан значно впливає на добробут населення, особливо на найбільш вразливі категорії: пенсіонерів, внутрішньо переміщених осіб, людей, які втратили джерела доходу через руйнування підприємств чи інфраструктури. Бюджетні кошти спрямовуються на виплату пенсій, соціальних допомог, компенсацій за житло, гуманітарну підтримку та медичну допомогу.

3. Відновлення критичної інфраструктури – руйнівні наслідки війни вражають транспортні вузли, мости, енергетичні мережі та промислові об’єкти. Пріоритетне фінансування відновлювальних робіт дозволяє не лише забезпечити базові потреби населення, а й стимулювати економічну активність регіонів. Видатки спрямовуються на реконструкцію об’єктів критичної інфраструктури, відновлення транспортного сполучення та електропостачання.

4. Енергетична стійкість та продовольча безпека – забезпечення безперебійного постачання енергії та продуктів харчування є стратегічною метою державної політики. Видатки бюджету передбачають закупівлю резервних енергоресурсів, розвиток відновлюваних джерел енергії, а також підтримку агропромислового комплексу для стабілізації внутрішніх поставок продуктів харчування [36].

У воєнний час бюджет держави має бути максимально адаптивним. Важливо, щоб кошти могли швидко перерозподілятися між різними програмами у відповідь на зміну фронтової або економічної ситуації. Така гнучкість дозволяє оперативно реагувати на надзвичайні обставини: раптові руйнування інфраструктури, гуманітарні кризи, додаткові потреби оборони або зміни у доходах бюджету.

Програмно-цільовий підхід дозволяє підвищити ефективність та прозорість витрат бюджету. Кожна бюджетна програма оцінюється за конкретними показниками (KPI), що відображають досягнення цілей. Наприклад: програми відбудови критичної інфраструктури оцінюються за кількістю відремонтованих об'єктів, економічним ефектом або швидкістю відновлення; медична допомога та соціальна підтримка оцінюються за числом охоплених осіб, рівнем доступності послуг та покращенням якості життя населення. Такий підхід дозволяє не лише контролювати ефективність використання ресурсів, а й своєчасно коригувати бюджетні видатки для досягнення максимального результату [37].

Міжбюджетні відносини – децентралізація фінансів та підвищення фінансової автономії місцевих бюджетів стають особливо важливими у воєнний період. Регіони отримують можливість самостійно розподіляти частину ресурсів на пріоритетні напрямки: оборонні програми, гуманітарну допомогу, відновлення інфраструктури. Це дозволяє більш оперативно реагувати на локальні потреби, зменшувати бюрократичні затримки та залучати місцеве населення до процесу прийняття рішень [38].

Додаткові аспекти бюджетної політики [39]: для покриття дефіциту бюджету держави використовуються воєнні облігації, кредити міжнародних партнерів та резервні фонди (ці інструменти дозволяють підтримувати державний бюджет у стійкому стані без різкого підвищення податкового тиску на населення); в умовах обмежених ресурсів особливе значення має контроль за ефективністю витрат та боротьба з корупцією (це включає аудит програм, електронні системи контролю фінансів та публічну звітність про витрати);

навіть у воєнний період важливо підтримувати економічну активність (бюджетні видатки можуть спрямовуватися на програми кредитування малого та середнього бізнесу, створення робочих місць у відновлювальному секторі та підтримку критичних галузей економіки).

У воєнний період податкова політика стає одним із ключових інструментів забезпечення фінансової стійкості держави та підтримки економічної активності, одночасно виконуючи функцію стабілізації бюджету та стимулювання бізнесу в умовах надзвичайних обставин. Для цього застосовуються комплексні механізми: насамперед запроваджуються тимчасові податкові пільги для підприємств оборонного, медичного, логістичного та сільськогосподарського секторів, що дозволяє підприємствам зосередити ресурси на критично важливих виробничих процесах, модернізації обладнання та забезпеченні безперервності діяльності, водночас підтримуючи обороноздатність та соціальні потреби населення. Одночасно спрощується податкова звітність для бізнесу, який зазнав прямих або опосередкованих збитків від бойових дій, що мінімізує адміністративне навантаження і сприяє швидшому відновленню підприємницької діяльності. Значну роль відіграє створення умов для легалізації підприємств, що раніше працювали у тіні, що не лише збільшує податкові надходження, а й зміцнює прозорість економічних процесів. У цьому контексті важлива цифровізація податкових процедур, автоматизація збору податків та моніторинг тіньової економіки, що дозволяє державі оперативно реагувати на зміни фінансової ситуації та забезпечує ефективний контроль за доходами бюджету. Крім внутрішніх заходів, критично важливою є міжнародна координація податкової політики для створення сприятливого інвестиційного клімату: узгодження податкових правил із міжнародними партнерами, уникнення подвійного оподаткування та забезпечення прозорих умов для іноземних інвестицій сприяє притоку капіталу, підтримує економічну активність та зміцнює макрофінансову стабільність держави навіть у умовах воєнного часу, формуючи довгострокові передумови для відновлення економіки та зростання підприємництва [36].

Стабільність банківського сектору у воєнний період є ключовою складовою фінансової безпеки держави, оскільки саме банки виступають посередниками у руху грошових потоків, забезпечують фінансування бізнесу та населення, а також підтримують функціонування державного бюджету через механізми збору податків та платежів. У критичних умовах основним завданням банківського сектору стає підтримка ліквідності та довіри до фінансової системи. Для цього впроваджуються комплексні механізми стабілізації, серед яких важливе місце займає рефінансування банків та спеціальні програми підтримки ліквідності, що дозволяють фінансовим установам своєчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та контрагентами, навіть за умов значних коливань грошових потоків [40].

Не менш важливою є система страхування депозитів та розвиток механізмів страхування, здатних компенсувати військові, політичні та економічні ризики. Такий підхід підвищує рівень довіри громадян до банків та забезпечує фінансову стабільність у разі надзвичайних обставин. Особлива увага приділяється фінансовій інклюзії, тобто забезпеченню доступу населення та бізнесу до базових банківських послуг у кризових регіонах. Це включає підтримку електронних платіжних систем, мобільного банкінгу, а також спеціальні програми обслуговування клієнтів у постраждалих від бойових дій територіях, що дозволяє зберегти економічну активність навіть в умовах обмеженого фізичного доступу до банківських установ.

Крім традиційних банків, важливу роль у підтримці фінансової стабільності відіграють небанківські фінансові інститути. Інвестиційні фонди забезпечують залучення додаткових ресурсів у економіку, страхові компанії компенсують ризики бізнесу та населення, а фінтех-сервіси сприяють прискоренню фінансових операцій і розширенню доступу до платіжних та кредитних послуг. У комплексі ці інститути створюють додатковий рівень стабільності фінансової системи, дозволяючи підтримувати економічну активність та зменшувати ризики у кризовий період [35].

У воєнний період Національний банк України виконує не менш ключову роль гаранта стабільності грошово-кредитної системи, забезпечуючи фінансову безпеку держави та підтримуючи довіру до національної валюти. Основними напрямами монетарної політики є контрольована інфляція та обмеження неконтрольованої емісії грошей, що запобігає знеціненню національної валюти та зберігає купівельну спроможність населення, підтримка стабільності валютного ринку через гнучке валютне регулювання та оперативні інтервенції, що дозволяє уникати різких коливань курсу та забезпечує стабільні умови для економічної діяльності, координація з бюджетною політикою для запобігання дефіцитному фінансуванню через друк грошей, що мінімізує ризики бюджетної нестабільності, а також розвиток безготівкових розрахунків і цифрових платіжних систем, що зменшує ризики фінансових злочинів, корупції та покращує прозорість фінансових потоків у державі.

Окрім цього, сучасні технології та цифровізація відкривають нові можливості для підвищення фінансової безпеки держави, забезпечуючи більш ефективне управління бюджетними ресурсами та контроль за їх витрачанням; серед ключових заходів – автоматизація бюджетних процесів та моніторинг витрат, що дозволяє оперативно відстежувати використання коштів та зменшувати ризики нецільового фінансування, електронне урядування та розвиток системи «Дія», що сприяє зручності та прозорості взаємодії громадян і бізнесу з державними установами, впровадження технологій блокчейн у державних закупівлях та міжнародних фінансових операціях, що гарантує безпеку та незмінність транзакцій, кіберзахист фінансової інфраструктури та створення резервних платіжних каналів, які забезпечують стійкість системи у випадку кібератак або надзвичайних ситуацій, а також розвиток цифрових фінтех-сервісів для бізнесу та населення, що полегшує доступ до фінансових послуг і сприяє економічній активності. Використання цих інструментів не лише знижує корупційні ризики, а й підвищує прозорість та ефективність управління фінансовими потоками, забезпечуючи стабільність та довіру до фінансової системи навіть у складних умовах [41].

Після завершення активної фази війни основним завданням держави стає поступовий перехід від стабілізаційної до розвитку фінансової політики, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення економіки та зміцнення її довгострокової стійкості. Серед ключових напрямів – реструктуризація державного боргу, що дозволяє зменшити фінансове навантаження та забезпечити стабільність бюджету, стимулювання інвестицій та повернення капіталів, спрямоване на залучення внутрішніх та іноземних ресурсів для розвитку виробництва і створення нових робочих місць, а також створення державних фондів відновлення економіки, які забезпечують цільове фінансування критично важливих секторів та інфраструктурних проєктів. Додатково велике значення має розвиток інституційної спроможності держави та інтеграція у європейський фінансовий простір, що сприяє підвищенню стандартів управління фінансами, залученню міжнародної допомоги та модернізації нормативної бази. Окрему увагу приділяється стимулюванню «зелених» та інноваційних інвестицій, які дозволяють модернізувати економіку, підвищити її енергоефективність та конкурентоспроможність, створюючи передумови для сталого розвитку та підвищення фінансової безпеки держави у довгостроковій перспективі.

Фінансова стабільність також безпосередньо впливає на соціальну стабільність, а саме на: забезпечення виплат пенсій та соціальної допомоги; підтримку вразливих верств населення, у тому числі переселенців; формування резервних фондів для надзвичайних ситуацій; взаємозв’язок фінансової політики з політикою зайнятості та підтримки малого бізнесу. Для забезпечення результативності фінансової політики необхідно впроваджувати комплексний підхід до моніторингу та оцінки ефективності, що включає встановлення чітких ключових показників (KPI) для всіх бюджетних програм, що дозволяє вимірювати досягнення поставлених цілей та своєчасно коригувати фінансові рішення, регулярну оцінку ефективності через незалежні аналітичні центри, які забезпечують об’єктивний контроль та аудит використання ресурсів, використання великих даних і сучасних аналітичних інструментів для

прогнозування фінансових ризиків і виявлення потенційних загроз, а також автоматизацію контролю витрат, що дозволяє мінімізувати ризики шахрайства та неефективного використання бюджетних коштів, забезпечуючи прозорість і підзвітність фінансової системи в умовах складної економічної та воєнної ситуації.

Отже, оптимізація системи забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який об’єднує короткострокові стабілізаційні заходи та довгострокові структурні реформи. Важливо поєднувати ефективне управління бюджетом, монетарну стабільність, розвиток податкової системи, зміцнення фінансових інституцій та використання сучасних цифрових технологій. Лише така системна стратегія дозволить державі зберегти фінансову стійкість, протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам та створити фундамент для економічного відновлення у післявоєнний період.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було всебічно розглянуто проблематику забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану, визначено сутність цього поняття, особливості його формування, оцінювання та шляхи оптимізації у сучасних реаліях. Досягнуті результати підтверджують виконання мети та завдань кваліфікаційної роботи і мають як теоретичну, так і практичну цінність.

По-перше, уточнено економічну сутність категорії «фінансова безпека держави», яку доцільно розглядати як стан захищеності фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів, що забезпечує стійкість функціонування державних фінансів, банківського сектору та грошово-кредитної системи, а також здатність держави виконувати свої соціальні й оборонні зобов'язання. Уточнення змісту поняття дозволило сформувати більш цілісне уявлення про фінансову безпеку як комплексне явище, що поєднує макроекономічну стабільність, фіскальну дисципліну, боргову стійкість і довіру до національної валюти.

По-друге, систематизовано методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави. Проаналізовано індикаторні методи, що базуються на використанні порогових значень макроекономічних показників (рівень дефіциту бюджету, державного боргу, інфляції, тощо).

Визначено, що в умовах війни ці показники мають доповнюватися якісними оцінками ризиків, включаючи аналіз фінансових втрат, викликаних руйнуванням інфраструктури, скороченням інвестицій та відтоком капіталу. Запропоновано застосовувати комбінований підхід, який поєднує кількісні та експертні оцінки, що дозволяє більш об'єктивно відображати реальний стан фінансової безпеки у кризових обставинах.

По-третє, дослідження підтвердило, що вплив воєнного стану на фінансову безпеку України є системним та багатовимірним. Було виявлено тенденції до зростання дефіциту державного бюджету, підвищення рівня

боргового навантаження, скорочення доходів бюджету, а також посилення залежності від зовнішнього фінансування. Водночас спостерігається стабілізуюча роль міжнародної допомоги, яка дозволила уникнути колапсу державних фінансів і підтримати оборонні та соціальні видатки. Проте надмірна зовнішня залежність створює потенційні ризики для фінансового суверенітету в довгостроковій перспективі.

Окрім того, у роботі встановлено, що бюджетна безпека залишається найбільш вразливим елементом фінансової системи у період воєнного стану. Хронічний дефіцит бюджету, збільшення частки оборонних витрат і одночасне скорочення доходів посилюють потребу у внутрішніх і зовнішніх запозиченнях. Для збереження фінансової стійкості необхідним є впровадження програмно-цільового підходу у формуванні бюджету, підвищення прозорості використання державних коштів та посилення контролю з боку Рахункової палати й громадськості.

Також був проведений аналіз боргової безпеки України, який показав, що, попри значну підтримку міжнародних партнерів, існують суттєві ризики зростання боргового навантаження у післявоєнний період. Високий рівень державного боргу при низьких темпах економічного зростання може створити боргову пастку, тому доцільно акцентувати увагу на реструктуризації зовнішніх зобов’язань, збільшенні частки внутрішніх запозичень, а також розвитку ринку воєнних облігацій як інструменту національної фінансової солідарності.

Попри те, дослідження міжнародної підтримки фінансової безпеки України показало, що зовнішня допомога з боку МВФ, ЄС, Світового банку, ЄБРР та урядів партнерських держав стала критично важливою для збереження макрофінансової стабільності. Водночас виявлено потребу в підвищенні прозорості використання наданих ресурсів, запровадженні системи публічної звітності та моніторингу ефективності кожного проєкту. Оптимальним напрямом розвитку співпраці є перехід від короткострокових грантів до

довгострокових інвестиційних програм, спрямованих на відновлення економічного потенціалу країни.

Узагальнено, що воєнний стан формує нові пріоритети фінансової політики. Її головним завданням стає не лише мобілізація ресурсів для оборони, але й забезпечення фінансової стабільності, недопущення гіперінфляції, збереження платоспроможності держави та довіри до банківської системи. Саме тому необхідною є тісна координація між фіскальними і монетарними органами, узгоджені дії уряду і Національного банку щодо регулювання валютного курсу, підтримання ліквідності банків і контролю за інфляційними процесами.

Також у результаті проведеного аналізу визначено основні напрями оптимізації системи фінансової безпеки. До таких напрямів належать удосконалення бюджетного управління, оптимізація податкової системи з метою підтримки бізнесу, розвиток внутрішніх джерел фінансування, посилення банківського нагляду, цифровізація фінансових процесів та інтеграція України до європейського фінансового простору. Важливою складовою цих змін є підвищення рівня фінансової прозорості та підзвітності органів влади, що є запорукою довіри громадян і міжнародних партнерів.

Особлива увага приділяється і цифровізації фінансової системи, яка є потужним інструментом боротьби з корупцією та підвищення ефективності управління державними фінансами. Використання електронного урядування, інтегрованих інформаційних систем та блокчейн-технологій у сфері державних закупівель і податкового адміністрування дозволить знизити ризики фінансових зловживань і забезпечити оперативний контроль за бюджетними потоками навіть у кризових умовах. Окрім того, дане дослідження має стверджувати, що фінансова безпека України має розглядатися як системоутворюючий чинник національної безпеки.

Вона тісно пов’язана з економічною, енергетичною, інформаційною та соціальною безпекою. Тому забезпечення фінансової стабільності має стати

пріоритетом державної політики не лише у воєнний, але й у післявоєнний період.

Також нами було обґрунтовано доцільність створення Державного фонду відновлення економіки, який би акумулював гранти, кредити, донорську допомогу та приватні інвестиції для відбудови інфраструктури, підтримки малого і середнього бізнесу, розвитку інноваційних секторів економіки. Такий фонд міг би стати центральною інституцією у процесі післявоєнної фінансової реконструкції країни.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зазначити, що Україна, попри безпрецедентні виклики воєнного часу, демонструє здатність адаптувати свою фінансову систему до кризових умов. Подальше посилення фінансової безпеки має ґрунтуватися на системності реформ, підвищенні ефективності управління державними фінансами, діджиталізації процесів і розбудові партнерських відносин із міжнародною спільнотою. Саме це створить передумови для відновлення економіки, забезпечення макрофінансової стабільності та стійкого розвитку України у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Фінансова безпека: монографія. Київ: Фенікс, 1999. 338 с.
2. Бінько І. Ф., Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
3. Мунтіян В. І. Теоретичні засади економічної безпеки. *Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України*: матеріали круглого столу (Київ, 1 листопада 2000 р.). Київ, 2001. С. 53–57.
4. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку [вст. слово С. І. Юрія]. Київ: Знання, 2010. 431 с.
5. Пасінович І., Гутак В. Фінансова безпека як складова економічної та корпоративної безпеки: теоретичний аспект. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3286
6. Мельник С. І. Методологічні засади управління фінансовою безпекою підприємств : дис. … д-ра екон. наук : 21.04.02. Львів, 2020. 490 с.
7. Кейнсіанство і його значення для розвитку фінансової науки. URL: https://studfile.net/preview/7122930/page:5/
8. Полторак А. С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика: монографія. Миколаїв: МНАУ, 2019. 463 с.
9. Богма О. С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 4. С. 282–285. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/46.pdf
10. Кубах Т. Г. Боргова безпека України: теоретична та практична складова. *Ефективна економіка*. 2022. Вип. 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/97.pdf

11. Попов О. Г. Теоретичні основи забезпечення банківської безпеки держави. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. Вип. 3(105). С. 195–202. URL: https://ema.ztu.edu.ua/article/view/288318
12. Філіпенко Т. В. Валютна безпека держави в умовах світової глобалізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. Вип. 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=219
13. Закревська Л. М. Інвестиційна безпека як складова економічної безпеки. URL: https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1b23cac9-047d-4ae9-9e5d-d1d7c7e45e34/content
14. Куліш А. Сутність поняття «податкова безпека». URL: https://old.legalhorizons.com.ua/uk/journals/vip-24-37-2020/sutnist-ponyattya-podatkova-bezpeka
15. Поняття грошово-кредитної безпеки. URL: https://studfile.net/preview/10629937/page:9/
16. Григорова-Беренда Л. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози. *Проблеми економіки*. 2010. Вип. 2. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-2_0-pages-39_46.pdf
17. Вайзер Д. І. Концептуальні підходи щодо сутності та методів оцінки фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. Вип. 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3689
18. Милка А. С., Артеменко Л. П. Світовий досвід забезпечення економічної безпеки. URL: https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/279679
19. Золотовалютні резерви України (станом на 2025 рік). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/
20. Корпан О. В. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка.* 2017. Вип. 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5401

21. Сніщенко Р. Г. Індикатори фінансової безпеки як компоненти моніторингу учасників фінансового ринку. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/4.pdf
22. МВФ та Світовий банк підтримують Україну у зміцненні антикорупційної системи: результати робочого візиту команди НАЗК до США. URL: https://nazk.gov.ua/uk/mvf-ta-svitovyy-bank-pidtrymuyut-ukrainu-u-zmitsnenni-antykoruptsiynoi-systemy-rezultaty-robochogo-vizytu-komandy-nazk-do-ssha/
23. Ситник Н. С. Бюджетна безпека України: загрози та напрями її зміцнення. Гроші, фінанси та кредит. 2020. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/34_2018/37.pdf
24. Макарчук І. М., Виноградня В. М., Малишко В. В. Оцінка та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. *Економіка та суспільство.* 2017. Вип. 12. С. 560–565. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/93.pdf
25. Показники кредитування бюджету. Державний веб-портал відкритих даних «Бюджет для громадян». URL: https://openbudget.gov.ua/debt/state?class=creditors
26. Бюджет 2024 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698
27. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta
28. Король К. І., Батюк Л. В., Гарбінська-Руденко А. В. Сучасні загрози бюджетній безпеці України: правовий аспект. *Адміністративне право і процес.* 2025. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/333756
29. Оцінка стану державного боргу та ключові напрями підвищення рівня боргової безпеки України: аналітична записка. URL: https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ocinka-stanu-derzhavnogo-borgu-ta-klyuchovi-napryami-pidvischennya-rivnya

30. Фатюха Н. Г., Журавльова Т. І. Аналіз боргової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2017. Вип. 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5816
31. Державний борг України: динаміка та напрями управління. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/derzhavniy-borg-ukrayini-dinamika-ta-napryami-upravlinnya
32. Уткіна М. С. Виклики та перспективи міжнародної співпраці у сфері здійснення фінансового моніторингу. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/45.pdf
33. Тарасовський Ю. Товарообіг України у 2024 році зріс на 13%. Найбільші торгові партнери – Китай та Польща. 2025. URL: https://forbes.ua/news/tovaroobig-ukraini-u-2024-rotsi-zris-na-13-naybilshi-torgovi-partneri-kitay-ta-polshcha-07012025-26082
34. Махно О. Обсяги міжнародної допомоги Україні 2022–2024 рр. 2025. URL: https://www.ukrmilitary.com/2025/06/2022-2024.html
35. Бондаренко А. І. Механізми забезпечення фінансової безпеки України. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/24.pdf
36. International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts. URL: https://international-review.icrc.org/articles/reports-and-documents-ihl-and-the-challenges-of-contemporary-armed-conflicts-927
37. Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/77/1100.pdf
38. Давиденко Н., Гордей О., Скрипник Г., Новицька О. Загрози фінансовій безпеці держави в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Державного податкового університету.* 2025. Вип. 1. С. 30–37. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/594
39. Lobodina Z., et al. Public Finance Management in the Context of Countering Wartime Risks. *Herald of Economics*. 2024. Vol. 4. P. 8–28. URL: https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1517

40. Prots N., Kosteniuk T. Interbudgetary relations in the system of budget regulation. *Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2024. Vol. 4(36). P. 57–65.
41. Fiscal Policy: Taking and Giving Away. URL: https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/series/back-to-basics/fiscal-policy
42. Financial stability of the banking system of Ukraine in the conditions of war. URL: https://ujae.org.ua/en/financial-stability-of-the-banking-system-of-ukraine-in-the-conditions-of-war/
43. Impact of martial state on the performance of the Ukrainian banking sector. URL: 3966_23-41.pdf
44. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323
45. Горин В. П., Тиник Ю. М. Перспективи зміцнення фінансового патріотизму суспільства у контексті інституційних реформ та зміцнення довіри до держави. *Агросвіт*. 2025. № 6. С. 75-82. URL: https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/5914
46. Горин В. П., Юзюк І. В. Вплив цифрових трансформацій на фінансування культури. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій.* 2025. № 3 (17). С. 70-78.
47. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід.* 2024. № 18. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087
48. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 9. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/

49. Дем’янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики. *Вісник ТНЕУ*. 2011. Вип. 2. С. 7-20.
50. Дем’янишин В. Бюджетне нормування: прагматика і проблематика. *Світ фінансів*. 2005. Вип. 2(3). С. 41-49.
51. Дем’янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2007. №5. С. 120-123.